

SOCIJABILITET VASPITNO-OBRAZOVNE DELATNOSTI KAO PROBLEM NAUČNOG INTERESOVANJA

— sociologija, pedagogija i pedagoška sociologija —

Veliki je broj nauka i naučnih disciplina koje se danas zanimaju *ljudskim životom*, njegovim oblicima i smislom. Ljudsko društvo kao sistem međusobno povezanih ljudskih radnji (njihovih grupa, institucija, proizvoda), predmet je sistematskih istraživačkih poduhvata od kojih neki stavljaju akcenat na obradu njegove strukture a drugi na zakone njegovog razvoja; jedni ističu, pretežno, normativnu a drugi indikativnu stranu; jedni se javljaju kao fundamentalni (apstraktni, opšti, teorijski, uopštavajući) a drugi kao aplikativni (primenjeni, konkretno-deskriptivni, posebni) sistemi itd. Sve ove nauke (istraživački poduhvati) imaju, u krajnjoj liniji, isti predmet izučavanja — svesna ljudska ponašanja, ljudske odnose i njihovu međusobnu povezanost, mada je njihov ugao posmatranja (istraživanja, saznanja), njihov način utvrđivanja naučnih zakona i opisa različit, nejednak. Mnogobrojnost naučnih sistema i metoda obogaćuje ljudsko saznanje istinama o društvenoj stvarnosti utoliko više ukoliko su te nauke razvijenije, specijalizovanije ali i *integrisanije*. One su, *de facto*, iako sve više različite, podeljene i samostalne u isto vreme i međusobno povezane, kroz saradnju i uzajamnu dopunu. Ljudi osećaju potrebu za naučnom specijalizacijom zbog sve šire praktične specijalizacije (usmeravanja), međutim, oni u saradnji (integraciji) nauka vide, takođe, odraz *objektivne povezanosti* i međusobne uslovljenosti društvenih procesa, odnosa i tvorevina, koja se u ljudskoj svesti pojavljuje kao *sistem međusobno povezanih pojmova* o različitim ponašanjima (delatnostima) ljudi u jedinstvenom ljudskom svetu.

a) *Sociologija* je nauka o društvu. Kao i ostale društvene nauke i ona se bavi izučavanjem svrsishodne ljudske delatnosti. I njen je zadatak da u empirijskoj društvenoj stvarnosti i polazeći od nje otkriva u prvom redu ono što je opšte svojstvo ljudskih delanja, što je njihova zajednička karakteristika i uzročna veza, što je zakonito, opšte i postojano u njima. (Samo takvo saznanje o ljudskom životu može biti naučno znanje kojim se pojave mogu planirati, *usmeravati* a time i prilagođavati progresivnim

tendencijama i istorijskom napretku čovečanstva). Pritom se sociologija služi svojim specifičnim metodološkim postupkom koji ispoljava njen specifičan aspekt saznavanja objektivne društvene stvarnosti, njen poseban ugao posmatranja i objašnjenja društvenih pojava, za razliku od drugih društvenih nauka.

Sociologija je *najopštija, apstraktno-teorijska* nauka. To znači da je njen predmet izučavanja društvo u celini, u jedinstvu. Iako se, dakle, ljudski život pojavljuje u različitim oblicima (kao ljudska grupa, kao institucija, kao norma i propis, kao ustanova i organizacija, kao odnos, tvorevina itd.) on je ipak jedna *sveukupnost* koja deluje i kao relativno samostalna celina. Sociologija objašnjava *društveni totalitet*, što će reći zajednička veza i svojstva svih pojava u društvu, njihovo međusobno uslovljavanje i određivanje. Drugim rečima, sociologija je nauka kojom se pokazuje i dokazuje da ljudsko društvo nije mehanički zbir svojih delova već njihova ukupnost u kojoj svaki deo postoji jer je uslovljen drugim i jer vrši uticaj na druge. Apstrahujući pojedinačno i neponovljivo, akcidentno i periferno sociologija utvrđuje suštinu, esenciju i bit različitih oblika ljudskih delanja, u formi naučno-teorijskih stavova, sudova naučnih hipoteza i zakona. Ako se ostale nauke bave, na primer, nekom posebnom sferom ljudskog života (ekonomskom, političkom, moralnom, jezičkom) ili deskripcijom neponovljivih, konkretnih događaja, institucija (pojedinih ličnosti, nekih otkrića, nekih ratova ili ustanaka, određenih propisa i sl.) sociologija traži opšte u njima — sadržaj društvene celine.

Društvo kao jedinstveni, prirodno-istorijski fenomen, kao sveukupnost raznovrsnih ljudskih radnji, njihovih formi i proizvoda sociologija će nam predstaviti otkrivanjem, na primer, da pravno-politička struktura uvek nosi pečat date ekonomske strukture društva, da je država (njen postanak i postojanje) u neposrednoj vezi sa društvenim klasama (njihovim postankom i postojanjem) a da ove, opet, imaju svoj društveni uzrok u privatnoj svojini nad sredstvima za proizvodnju kao izraza produkcionih odnosa itd. Nema moralnih ubeđenja, moralnih sudova i normi nastalih sami od sebe, urođenih, jednom zauvek datih, već, uči sociologija, moralni svet i praksa čovekova odražavaju nivo i karakter celokupne materijalne i duhovne kulture društva (svojinskih odnosa, klasne borbe, oblika političke vladavine, ideoloških predrasuda, naučnih otkrića itd.) predstavljajući u isto vreme i aktivan činilac toga društva koji se javlja prema drugim činiocima ne samo kao posledica već i kao uzrok. Razotkrivajući odnose između ekonomske i političke sfere ljudskog života, između društvenog bića i društvene svesti, između njihovih pojedinih delova, između društva i kulture, društva i ličnosti, između nadgradnje i osnove društva itd. sociologija odgovara svom zadatku kao nauka koja ljudsko saznanje obogaćuje istinama o zakonitosti postojanja i razvoja društva kao celine i položaju i mestu pojedinih delova i oblasti života u toj celini, o ličnosti i njenoj ulozi u društvenom životu kao neposredno stvaralačkoj snazi društvene istorije i njenih oblika.

Ukoliko je reč o marksističkoj sociologiji (a o njoj je reč) treba dodati da sociologija utvrđujući odnose i veze između pojava *i koje su među njima osnovne, bitne, određujuće*, polazi od toga da je *ekonomska struk-*

tura osnova ljudskog društva iz čije suprotnosti kao izvora promena proizilaze i sve druge promene u društvu. Iz prostog razloga da ljudi moraju proizvoditi materijalna dobra da bi opstali, način proizvodnje i odnosi ljudi u njoj osnovni su uslov i mogućnost za druge „proizvodnje“: političke, kulturne, obrazovne, ideološke i dr. Istorijski razvitak ljudske vrste potvrdio je Marksovo otkriće da u masi faktora koji čine društvo i uslovljavaju njegovo menjanje ekonomski faktor vrši prvorazrednu ulogu ali samo kao primarna snaga a ne i kao jedina, isključiva. Marksistička sociologija uči da ne može biti ni bilo kakve materijalne proizvodnje, upotrebnih vrednosti ako ne postoje i — vanekonomske uslovi sadržani u određenom stepenu razvitka ljudske svesti, u određenoj organizaciji društva, u normama društvenog života, navikama, iskustvu, obrazovanju itd. Neki su od tih uslova bliži a neki udaljeniji od materijalne osnove društva, međutim, samo u njihovom zajedničkom postojanju leži najveći uslov opstanaka i razvoja ljudskog društva, u kome je relativno najveća snaga uticaja sadržana u proizvodnim snagama kao pokretačkim silama materijalne proizvodnje i neprekidnog menjanja društvene celine.

Zato je sociologija od značaja za ostale društvene nauke. Služi im ona kao opšte-naučna pretpostavka, kao njihov metod i izvestan okvir usmeravanja. Tako će nauka o pravu u sociologiji naći i koristiti znanja koja su od značaja za razumevanje zašto je pravo ozakonjeni moral vladajućih grupa, i zašto su se pravo i država pojavili tek na početku ljudske civilizacije i usled čega su se menjali njihovi tipovi u različitim ekonomskim formacijama društva, odnosno, u čemu je njihov doprinos smeni tih formacija u klasnom periodu ljudske istorije itd. Tek će uz poznavanje sociološkog pojma društva i društvenih pojava biti u stanju da se objasni nužnost socijalne revolucije, klasne borbe, ratova i ustanaka a, zatim, i njihovi pojedinačni oblici istorijskog ispoljavanja kao buržoaske ili socijalističke revolucije, kao ustanaka Spartaka, Mincera, Gubca, kao peloponeskih, krstaških ili svetsko-imperijalističkih ratova itd.

No ako je sociologija u vezi s drugim naukama ona je to i zbog toga što se i sama *poslužuje otkrićima drugih nauka* i što u njima, pored sopstvenih istraživanja, nalazi materijala za nove apstrakcije i generalizacije. Koristeći se empirijskim materijalom drugih posebnih i opštih društvenih nauka, njihovim generalizacijama i kategorijama ostvarenim na osnovu izučavanja određenih, posebnih i pojedinačnih ljudskih delatnosti, sociologija *skraćuje* put utvrđivanja opštih i najopštijih uzročnih veza u društvu i dolaženja do slike o ljudskom društvu koje se razvija i živi kao celina svojih delova.

Iako spada u red mlađih društvenih nauka sociologija je danas veoma razvijen sistem znanja o društvenim pojavama sa aspekta njihove celine i sveukupnosti. To je sistem koji se dosledno razvija (i pored svojih zastranjivanja) od prostog opažanja činjenica ka naučnom (pojmovnom, apstraktnom, teorijskom, logičkom) objašnjenju radi rešavanja *praktičnih* (iskustvenih, empirijskih) zadataka proizašlih iz novih ljudskih potreba. Tako su pored opšte sociologije sve više u razvoju tzv. *posebne* ili *primenjene* sociologije i njihove grane. Kao nauka sociologija obuhvata, dakle, kako svoj teorijsko-metodološki sistem tako i istoriju tih znanja,

sociografiju, sociologiju rada, sociologiju porodice, sociologiju naselja (ruralnu i urbanu), sociologiju sporta i razonode, sociologiju slobodnog vremena, sociologiju kulture, sociologiju prava, sociologiju religije, sociologiju umetnosti i dr. Sociologija obrazovanja i vaspitanja ili pedagoška sociologija takođe je deo sociološkog naučnog sistema, sve više samostalniji u razvijanju svojih metoda istraživanja, izbora svojih specifičnih zadataka i koji se vrlo određeno konstituiše kao zasebna naučna misao o jednoj društvenoj praksi uvek nužno povezana sa ostalim sadržajem sociologije i pedagogije u prvom redu.

b) *Pedagogija* kao društvena nauka interesuje se za ono ljudsko iskustvo koje spada u *većite* uslove društvenog postojanja. Reč je o vaspitanju kao o procesu koji je u osnovi preobražavanja individua u ličnosti na taj način što se kultivišu i formiraju kao pojave *sui generis*.

Tako je pedagogija, dakle, *posebna teorijska nauka* koja utvrđuje opšte principe i pravila *vaspitno-obrazovne prakse* uz pomoć čiju se i sâma ta praksa razvija i obogaćuje novim iskustvom, sadržajem i organizacijom. Zakonomernost te delatnosti pedagogije, međutim, ne izvodi *a priori*, kontemplativno i spekulativnim rasuđivanjem. Ona čak nije samo suma opštih postavki o kritičkom usvajanju i prenošenju znanja o pojavama i stvarima. Do njih ona dolazi proučavanjem vaspitno-obrazovnog iskustva (delatnosti, ustanova, organizacija) utvrđujući prema tome i posebna i pojedinačna znanja u kojima su sadržana opšta načela, postojane veze i odnosi, opšta svojstva i kvaliteti procesa učenja. Zato je naučna pedagogija *empirijski zasnovana* teorijska nauka.

Svaka tvrdnja da je pedagogija samo teorijska ili samo emirijska nauka i sistem znanja o vaspitanju, obrazovanju i nastavi jednostrano je tumačenje njenih funkcija i njenih zadataka pošto ona, kao uostalom i svaka potpuna nauka, predstavlja onaj *dijalektički proces saznanja* jedne oblasti ljudskog, društvenog bića koji ide od živog posmatranja realnih pojava i odnosa, ka pojmovnom (apstraktnom) mišljenju i od njega ka samoj praksi u toj oblasti.

Koji su to osnovni pedagoški procesi; kakva je njihova priroda i funkcija?

Odmah treba reći da odgovor na ova pitanja zahteva da se najpre vidi u čemu je svrha i smisao pitanja. To znači da se kao odgovor na postavljena pitanja mogu nabrojati sve vaspitne ustanove ili samo subjekti vaspitno-obrazovne delatnosti, samo sadržaji nastavnih oblika obrazovanja ili istorijske forme obrazovanja, vaspitanja i nastave, vaspitno-obrazovni ciljevi, sredstva i metode učenja, didaktički principi, metodike nastavnih predmeta itd. Dakle, osnovni procesi kojima se interesuje pedagogija kao nauka mogu biti različito razvrstani, obeleženi, klasifikovani i definisani što zavisi od osnove (*principium divisionis*) same te klasifikacije i rasporeda.

Ostaje činjenica, međutim, da se i pojmovno i terminološki mogu izvući neki opšti procesi i veze svekolikog i raznovrsnog sadržaja pedagoške delatnosti. To bi u isto vreme bile oblasti (elementi) *osnovne klasifikacije* pedagoških pojmova koja se dalje može razvijati i tako doći do najsitnijeg pitanja (problema) pedagoške nauke.

Osnovni procesi (oblasti, elementi) pedagogije svakako su vaspitanje, obrazovanje i nastava. Oni obuhvataju bit svih ljudskih delanja koja su usmerena na razvijanje ljudske materijalne i duhovne kulture zahvaljujući *znanju*, njihovom *usvajanju* i *prenošenju* sa generacije na generaciju kao kulturno nasleđe.

Vaspitanje je najširi pedagoški pojam. Ono je večiti društveni proces koji spada u red primarnih i bitnih za formiranje i razvijanje ljudskog društva.

Najširi je to pedagoški pojam zbog toga što on obuhvata sve uticaje koje različite grupe, ustanove, institucije i norme vrše na čoveka i njegov razvitak kao ličnosti. Tako je vaspitanje ukupnost objektivnih i subjektivnih činilaca koji formiraju, socijalizuju i dalje kultiviraju čoveka. Porodica, ulica, običaji, vera, crkva, igre, razonoda, škola, država, politika, moral, ulica, običaji, vera, crkva, igre, razonoda, škola, država, politika, pravo, nauka i filozofija, vojska, nastava, sredstva rada, profesije, ideologija, umetnost, kultura, turizam, knjige, film i mnogi drugi faktori čine da se od ljudske jedinice konstituiše ličnost, a taj proces transformacije proste jedinice (individue) u društvenu ličnost i jeste proces vaspitanja. Vaspitanje se prema tome ne može svesti samo na jednu vrstu ljudske aktivnosti, na jednu vrstu sadržaja ili ustanovu — samo na nastavu ili na moralnu svest, na porodični ili državni uticaj itd. Ono čini sferu ljudskog rada koja obuhvata: prvo, — ukupnost činilaca (objektivnih i subjektivnih) koji svojim uticajem izgrađuju čoveka kao kulturno biće, drugo — metodologiju (puteve, načine, sredstva, tehniku) tog uticaja, treće — sadržaj (smisao, značenje) tog procesa (uticaja), četvrto — konkretne ljude (čoveka, grupe, ličnosti) kao objekte tog uticaja (proces) i, peto — rezultate (tvorine, proizvode, efekte) takvog uticaja (proces, odnosa). U njihovom jedinstvu i suprotnosti leži postojanost vaspitnog procesa i uslov njegovog razvoja i usmeravanja.

Obrazovanje je takođe osnovni pedagoški proces. Njime se bliže određuje i sâm pedagoški proces (delanje). Obrazovanje je najvećim delom institucionalizovano, formirano i *organizovano* sticanje znanja, veština i navika i njihovog pronošenja na druge ljude različitog uzrasta. Čovek je utoliko razvijenija, kulturnija ličnost, on je utoliko manje zavisn od slepe stihije i njemu nepoznate nužnosti ukoliko je više ovladao tajnama stvari i pojava koje ga okružuju, sa kojim živi pa i onim koje se tiču njega samog, njegovog tela i duše. Zato je osnovna pretpostavka svake uspešne borbe čoveka sa prirodom i nužnošću društvenih odnosa razvijanje mišljenja (predstava, sudova, pojmova), naučnog kao i filozofskog, moralnog, estetskog itd. Način, sadržaj i ciljevi kritičkog usvajanja pojmova (znanja) i njihovog prenošenja drugima obuhvaćen je procesom obrazovanja koji se različito ispoljava u zavisnosti od toga kojoj je dobi uzrasta namenjen, kakav mu je osnovni karakter (tehničko obrazovanje, umno, fizičko itd.), koji su mu neposredni zadaci (opšte, specijalizovano), čime je determinisano (klasno, ideološki, religiozno, naučno) itd.

Nastava je najorganizovaniji oblik obrazovanja iako ne jedini (postoji i obrazovanje u zavodima, na seminarima, narodnim univerzitetima, putem obrazovnih emisija radija i televizije i dr.).

Razgraničenje između vaspitanja i obrazovanja je *veštačko*. To su dve strane jednog istog procesa. Nema jednog bez drugog jer se međusobno

prožimaju. *Obrazovanje daje „građu“ a vaspitanje je „osmišljuje“*. Obrazovanje je proces usvajanja znanja o prirodnoj i društvenoj stvarnosti onakvom kakva ona jeste; vaspitanje je proces koji u to znanje unosi elemente vrednosti, i koji na osnovu tog znanja razvija karakter ličnosti i grupa kao sintezu njihovih duhovnih (idejnih, moralnih, emotivnih, voljnih) osobina.

Marksistička pedagogija je nauka čija je teorijsko-metodološka pozicija *istorijski materijalizam*. Marksistička nauka o vaspitanju i obrazovanju jeste materijalističko i dijalektičko tumačenje ovih procesa, njihovih sadržaja i oblika. Vaspitanje kao i obrazovanje i nastava — njihovi ciljevi i zadaci jesu društveno-istorijske pojave a to znači da one nisu urođena ljudska priroda, proizvod apsolutnog uma ili božjeg nadahnuća već rezultat delovanja ukupne prakse ljudskog bića i njegove saznanjske moći. Polazeći od takvog stanovišta marksistička pedagogija dalje utvrđuje koji su to bitni, osnovni a koji sekundarni činioci koji utiču i određuju karakter vaspitanja i obrazovanja, njihov pravac a, zatim, kakva je društvena uloga tog procesa i čime se objašnjavaju oscilacije njegovog cilja. Dakle, i za marksističku pedagogiju ostaje svojstvena njena specifična suština kao nauke o vaspitanju i obrazovanju, o predškolskom i školskom učenju, o specijalnom obrazovanju, o didaktičko-metodičkim principima, o nastavniku i đaku, o organizaciji i sredstvima rada nastavnog časa itd., međutim, ona to znanje zasniva na principima istorizma, na zakonima o primarnosti ekonomske osnove nad društvenom nadgradnjom, o prelasku kvantiteta u kvalitet i obratno, o negaciji negacije i borbi suprotnosti, o prioritarnosti društvenog bića nad društvenom svešću, o nužnosti klasne borbe u klasnom društvu koja vodi pobedi diktature proletarijata i socijalizma, o zakonu alijenacije i dezalijenacije i nužnosti smenjivanja ekonomskih formacija društva itd. Marksistička pedagogija je nauka koja pedagošku misao *oslobađa* idealizma i metafizike i njihovih varijanti u vidu instrumentalizma, pozitivizma, bihejviorizma, funkcionalizma na terenu pedagoške teorije i prakse.

Pedagogija kao nauka predstavlja u ljudskom saznanju samo jedan njegov deo. Ona je deo najpre zbog toga što postoje i druge nauke (psihologija, fizika, etika i dr.), kao i zbog toga što je i sama nauka deo celine saznanja koja pored nauke obuhvata još i religiju, filozofiju, moral i dr. Logičar bi taj odnos (saznanje — nauka — pedagogija) postavio kao odnos opšteg, posebnog i pojedinačnog. I kako je opšte moguće samo kroz postojanje posebnog i pojedinačnog, a u posebnom i pojedinačnom su sadržani elementi koji čine njihove opšte karakteristike (svojstva, osobine), to i pedagogija ne može biti izolovan sistem pojmova o vaspitno-obrazovnoj i nastavnoj praksi već povezan s mnogim drugim naučnim sistemima i drugim pojmovima (teorijama, hipotezama) sa kojima čini celinu ljudskih (naučnih) znanja. Pedagogija je u integraciji sa ostalim naukama (sa jednim neposrednije sa drugim više posredno) ne samo zbog želja njenih subjekata već kao rezultat toga što je sama prirodna i društvena realnost (i pedagoška) fenomen svojih povezanih iako različitih delova koji se u svesti ljudi javlja kao subjektivna slika tako povezane stvarnosti, — kao sistem (i pedagoški) međusobno povezanih pojmova.

Pedagogija je u *uzajamnom odnosu* naročito sa društvenim i psihološko-logičkim naukama ali i sa nekim prirodnim. To je normalno ako

se zna da je čovek pre svega *društveno* biće, ličnost koja je to najviše po tome što je *svesno* biće čije su delatnosti razumljive, osmišljene, mada se kao prirodno biće (individualni organizam) razvija još i po zakonima biofiziološkim i fizičkim.

Skoro je nemoguće pretpostaviti da će pedagogija do kraja ostvariti svoju funkciju u smislu kompleksnog usavršavanja vaspitno-obrazovne prakse ako se ona ne služi i onim znanjima koja joj pružaju, na primer, etika, istorija, sociologija, estetika, lingvistika, politička ekonomija, pravo, antropologija i dr. Sve ove nauke bave se izučavanjem različitih strana društvenog delanja ljudi, a kako je zadatak pedagogije u pripremi ličnosti za takva delanja nužno je da se i sama posluži tekovinama tih nauka u ostvarivanju svoje specifične delatnosti.

Pedagogija se, takođe, ne može uvek shvatiti ni bez onih naučnih znanja koja su rezultat ispitivanja sadržaja i oblika procesa ljudskog saznanja, voljnih, emotivnih i intelektualnih procesa i njihove zakonitosti, karaktera čoveka i zakona istinitog mišljenja, a to znači bez onih znanja koja nam pruža psihologija, gnoseologija, logika i njihove pojedine grane.

No pošto je pedagoška delatnost, u stvari, proces kulturalizacije *od prirode datog* organizma to pedagogiju obavezuje da uzme u obzir i ona znanja koja su plod proučavanja ljudskog organizma, zakona rašćenja — bioloških i fizioloških procesa pojedinih dobi i njihovih organskih manifestacija. Zato će nauke, kao na primer, biologija, fiziologija, histologija, anatomija, patologija i sl. u mnogome odrediti sadržaj, način i organizaciju vaspitno-obrazovne delatnosti, metodologiju i tehniku kritičkog usvajanja i prenošenja znanja, izbor nastavnih sredstava itd. Pogotovu je važna ova kooperacija pedagogije i prirodnih nauka ako se zna da vaspitanik (đak, učenik, student) i kao objekat pedagoške prakse i kao njen subjekt poseduje svoje biofiziološke osobenosti koje zahtevaju posebnu pažnju.

S druge strane pedagogija ima određeni *značaj za uspešno ostvarivanje zadataka drugih nauka*. Kako je svaka nauka sticanje određenih znanja o pojavama i stvarima, a pedagogija istražuje same principe i organizaciju tog sticanja znanja to znači da je ona (pedagogija), svojim otkrićima, zakonima, znanjima i odredbama od koristi za druge nauke i naučne discipline o čoveku.

Pedagogija kao nauka danas predstavlja veoma razvijen sistem znanja o vaspitno-obrazovnom procesu. Pored opšte pedagogije i njene istorije — istorije pedagogije, postoje još i tzv. specijalne pedagogije (surdo-pedagogija, tiflopedagogija, oligofrena pedagogija i dr.), andragogija (školska, vojna, privredna i dr.), pedagogija ustanova (porodična, predškolska, školska, vanškolska), didaktika, metodika, pedagogija slobodnog vremena, internatska pedagogija i dr. Sve nabrojane i druge pedagoške discipline i grane čine *jedinstven pedagoški sistem znanja i metodološki postupak* rešavanja problema pedagoške prakse, kojom se nastoji razviti ličnost čoveka, kompleksna u svojim sposobnostima da nadalje progresivno razvija sebe samu a time i zajednicu kojoj pripada.

c) *Pedagoška sociologija* je sociološka disciplina u okviru koje se vrši proučavanje *socijaliteta* vaspitanja i obrazovanja u njihovom specifičnom i opštem značenju. To znači da će pedagoška sociologija prouča-

vati sve one društvene procese, oblike, grupe i institucije u kojima se odvija neko vaspitanje i obrazovanje, utvrđujući njihov društveni karakter.

Kako obrazovanje (vaspitanje) nije samo sebi cilj jer su njegovi krajnji ciljevi formiranje stvaralačke ličnosti, sasvim je nužna potreba za njegovim upoznavanjem, usavršavanjem, modificiranjem, osadržavanjem i sl. To znači da proces vaspitanja i obrazovanja moraju biti stalno pod lupom naučnika kako bi se njegovi neposredni akteri upoznali sa osnovnim zakonima, tajnama i silama koje vladaju u toj sferi ljudskog rada. Pedagogija (sa svojim disciplinama) postoji u prvom redu zato da objasni sâmu prirodu tog procesa, njegovu strukturu, njegovu institucionalizovanu i idejnu stranu, njegove principe i sredstva itd. Sociologija (u prvom redu pedagoška sociologija) počinje od toga da su vaspitanje i obrazovanje samo deo društvene celine koji postoji utoliko ukoliko postoji i ta celina.

Pedagoška sociologija, dakle, istražuje sve momente koji se javljaju kao posredni, *opšti* (proizvodne snage, porodica, moral i dr.) i neposredni, *posebni* (profesije, samoupravljanje, društvena organizacij i dr.) društveni faktori u odnosu prema *opštim*, *posebnim* i *pojedinačnim* elementima vaspitanja, obrazovanja (didaktički principi, škola, udžbenici, nastavna sredstva i dr.). Ona, takođe, izučava *međuiticaj* opštih, posrednih (svojina, ideologija, kultura i dr.) i posebnih, neposrednih (politički antagonizmi, nacionalizam, migracija i dr.) društvenih faktora ukoliko je on relevantan za objašnjenje određenih vaspitno-obrazovnih činilaca (nastavnog plana i programa, ciljeva, oblika i dr.). Isto tako pedagoška sociologija tumači pojave na relaciji opštih, načelnih, generalnih pitanja vaspitanja, obrazovanja i nastave (ciljevi vaspitanja, sistema škole i dr.) s jedne, i posebnih, promenljivih i pojedinačnih pitanja (domaći zadaci, nastavne smene, slobodno vreme i dr.) vaspitanja, obrazovanja i nastave s druge strane. No ona, sociologija vaspitanja i obrazovanja (pedagoška sociologija) zadire i u probleme odnosa između elemenata kako opštih (na primer između klasa i države) tako i posebnih (na primer između raspodele i društvenih ideala) društvenih činilaca u vezi sa vaspitanjem i obrazovanjem kao i između elemenata samih opštih (na primer između nastave i ličnosti pedagoga) i između posebnih (na primer između temperamenta učenika i načina ispitivanja) vaspitno-obrazovnih elemenata.

Prema tome *struktura pitanja* i *najjednostavnija šema* njihovog odnosa kojima se bavi pedagoška sociologija mogle bi se pokazati na sledeći način:

PEDAGOŠKA SOCIOLOGIJA
(sociologija vaspitanja i obrazovanja)

Sfera društvenih činilaca

posebni deo sadržaja	opšti deo sadržaja
1. naučna i tehnološka (kibernetička) revolucija;	1. oruđa rada (tehnika), podela rada, predmet rada, produktioni odnosi;
2. „welfare state“;	2. porodično-bračne veze i odnosi, karakter i tipovi, oblici;
3. imperijalizam i socijalizam;	3. svojina, klase (kaste, staleži), interesne grupe i njihova borba, revolucije;
4. odumiranje države i samoupravno društvo;	4. političko-pravna struktura: država, političke stranke, zakoni, političko uređenje, oblici vladavine i sl.;
5. hegemonizam i blokovska podeljenost;	5. globalne zajednice: nacije, narodi, narodnosti, plemena i rodovi;
6. klasna i profesionalna struktura savremenog društva;	6. moral, pravo i običaji;
7. dati politički sistem društva;	7. religija i umetnost;
8. savremena porodica i kriza braka;	8. nauka i filozofija;
9. urbanizacija naselja i prostorno planiranje; lokalne zajednice;	9. društvena, grupna psihologija i ideologija;
10. raspodela i potrošačko društvo;	10. kultura, sport, dokolica;
11. društveni ciljevi i ideali;	11. ličnost;
12. društvene organizacije;	12. protivdruštvena ponašanja, i dr.
13. „seksualna revolucija“;	
14. nacionalizam, šovinizam, birokratizam, korupcija, kriminal, i dr.	

Sfera vaspitanja i obrazovanja

opšti deo sadržaja	posebni deo sadržaja
1. pojam, karakter i sadržaj vaspitanja;	1. udžbenici i priručnici;
2. ciljevi vaspitanja;	2. mašine za učenje i učenik;
3. oblici i sistem obrazovanja i škola;	3. temperament, navike, volja učenika;
4. nastavni planovi i programi vaspitno-obrazovnih ustanova;	4. nastavne smene;
5. ličnost pedagoga, vaspitača;	5. celodnevni boravak u škola-
6. didaktički principi;	6. direktor, razredni starešina;
7. posebne metode nastavnih sadržaja;	7. đačko samoupravljanje, samorganizovanje;
8. vrste škola; transformacija škola;	8. funkcija domaćih zadataka;
9. intelektualno vaspitanje;	9. vaspitni sadržaj igara i razonode đaka; slobodno vreme;
10. moralno vaspitanje;	10. uspeh učenika;
11. estetsko vaspitanje;	11. ispitivanje i ocenjivanje;
12. fizičko vaspitanje;	12. struktuiranje nastavnog gradiva;
13. koedukacija;	13. nastavna sredstva;
14. odnosi u ustanovama vaspitanja i obrazovanja, i dr.	14. nastavne i zabavne ekskurzije;
	15. odnosi učenika i nastavnika;
	16. organizacija sistema obrazovanja;
	17. specijalno obrazovanje, i dr.

U tako generalno datom okviru predmeta pedagoške sociologije sadržan je veliki broj pitanja kojim se ne može iscrpiti ali kojim se rasčlanjuje i neposrednije ističe oblast istraživanja sociologije obrazovanja i vaspitanja.

Ova pitanja i problemi pedagoške sociologije mogu se podeliti na grupu endogenih i grupu egzogenih. I jednoj i drugoj grupi pitanja zajednički je imenitelj *društveno značenje*, što će reći da se svode na pitanja društvene uzročnosti i funkcionalnosti.

Endogena pitanja pedagoške sociologije obuhvataju onu problematiku koja se tiče *unutrašnjih odnosa* vaspitno-obrazovnog sadržaja. Tačnije, to su pitanja strukture i dinamike vaspitanja, uslova njegovog postojanja kao relativno samostalne oblasti ljudskog rada i zakonitosti njegovog menjanja. Ukoliko pedagoška sociologija na tom terenu ima svoj specifičan aspekt izučavanja za razliku od pedagogije, didaktike, pedagoške psihologije, andragogije i dr. on se sastoji u tome što insistira na izuča-

vanju i objašnjenju međuuticaja pedagoških elemenata na kome počiva i sveopšta veza čitavog društvenog agregata. Tako na primer, pedagoška se sociologija bavi proučavanjem:

1. odnosa između vaspitanja i obrazovanja kao dve različite strane bitnog društvenog uslova opstanka i razvoja čoveka;

2. odnosa između škole i drugih oblika obrazovanja i vaspitanja;

3. kontinuiteta vaspitanja i obrazovanja od pretškolskog preko školskog do postškolskog učenja;

4. uticaja nastavnikove ličnosti na uspeh učenika;

5. organizacije vaspitanja i obrazovanja s obzirom na uzrast;

6. tipova i struktura nastavnog časa;

7. zavisnost uspeha u učenju od didaktičkih principa i načina njihovog korišćenja (primenjivanja);

8. tehnike učenja s obzirom na raspoloživa sredstva;

9. odnosa nastavnika i učenika (đaka, studenata);

10. odnosa (solidarnosti i konfliktnosti) u pedagoškom kolegijumu;

11. zasnivanja i odnosa učeničkih grupa;

12. vaspitnih igara, zabava, dokolice unutar vaspitno-obrazovnih grupa;

13. odnosa između pojedinih oblika vaspitanja (estetskog, umnog, fizičkog, moralnog, tehničkog);

14. samoupravljanja učenika kao oblika razvijanja subjekta u ličnosti đaka, studenata;

15. nastavnih metoda i prenošenje znanja;

16. odnosa između ustanova vaspitanja i obrazovanja kao odnosa dopune, saradnje, kontinuiteta;

17. mreže škola i profila njihovog;

18. odnosa između nastavničkog kolegija (veća, saveta, zbora) i administrativno-tehničkog dela kolektiva u sklopu opšte politike razvoja obrazovne ustanove;

19. vrste, oblika, obima, karaktera i sistema udžbenika u vezi sa ovladavanjem nastavnog programa;

20. proporcija između nastavnih planova i nastavnih programa;

21. značaja režima školovanja za racionalnu organizaciju vaspitne ili obrazovne ustanove;

22. aspekata primene metoda u predškolskom obrazovanju;

23. odnosa humanističke i prirodno-naučne komponente opšteg obrazovanja;

24. delovanja slobodnih učeničkih aktivnosti na razvoj socijalnih odnosa učenika;

25. uslova praktične realizacije zahteva za misaonu aktivizaciju učenika u nastavnom saznajnom procesu;

26. pojma savremenosti didaktičkih funkcija nastavnih sredstava;

27. karaktera andragoške delatnosti;

28. odnosa opšteg i specijalnog obrazovanja, i tako dalje.

Egzogena grupa pitanja obuhvata onu problematiku koja se odnosi na razmatranje odnosa između *immanentno* vaspitno-obrazovnih sadržaja grupa i ustanova i *ostalih* društvenih faktora koji su njihovi uzroci, transmisije ili posledice, ili i jedno i drugo. Ova grupa pitanja pedagoške sociologije utvrđuje *prirodu i interakcije* između ekonomskih, političkih,

demografskih, kulturnih, idejnih i drugih oblika ljudskog delanja i vaspitno-obrazovnih sadržaja i formi ukoliko je tačno da je društvo sistem međusobno povezanih različitih vrsta ljudskog delanja. Na taj način pedagoška sociologija prezentira svoju naučnu vrednost kao saznanje na kome se zasniva vaspitno-obrazovna praksa, s obzirom na društvene uslove i mogućnosti, na politiku društvenog razvoja, na opštedruštvenu stratifikaciju itd.

Tako, na primer, pedagoška sociologija se bavi proučavanjem:

1. uticaja političkih (ideoloških) ciljeva na vaspitanje i obrazovanje i obrnuto;
2. odnosa između vaspitno-obrazovnih ustanova (škola) i drugih društvenih organizacija;
3. odnosa između vaspitno-obrazovnih ustanova i lokalnih društveno-političkih zajednica;
4. klasnog i interesno-grupnog karaktera obrazovanja;
5. kulturnog značenja obrazovanja;
6. značaja porodice u vaspitanju dece i formiranju osnova njihove ličnosti;
7. korelacije između obrazovanja (nastave) i nauke (naučnih zakona);
8. međuodnosa religije, sujeverja, vere i pozitivnog (realnog) obrazovanja;
9. značaja organizacije i oblika slobodnog vremena u vezi sa učenjem i sticanjem znanja;
10. uticaja tehničke i tehnološke revolucije na obrazovanje, vaspitanje i nastavu i njihove metode;
11. vaspitno-obrazovnog sadržaja u vezi sa nacionalnim i etničkim osobenostima;
12. suprotnosti između crkvenog i školskog obrazovanja;
13. potreba permanentne inovacije znanja s obzirom na brzi tempo razvoja civilizacije;
14. okolnosti koje diktiraju potrebu i organizaciju specifičnog obrazovanja odraslih;
15. racionalizacije mreža škola u vezi sa potrebama privrede i društva;
16. važnost psiho-bioloških činilaca za određivanje sadržaja, oblika i organizacije vaspitanja i obrazovanja;
17. filozofse i etičke kulture nastavnika u vezi s njihovom funkcijom pedagoga;
18. uticaja pravnih propisa na sistem i organizaciju vaspitanja, obrazovanja i nastave;
19. uticaja škole i obrazovanja na razvoj proizvodnih snaga društva;
20. korelacije vaspitanja, obrazovanja i drugih oblika društveno-korisnog rada (zdravstvo, sudstvo, uprava);
21. samoupravnog mehanizma šire zajednice i njegovog značaja u vaspitno-obrazovnom procesu;
22. karaktera obrazovnog rada u vezi sa principom nagrađivanja prema rezultatima rada;
23. formi, metoda, organizacije prosvetavanja (opismenjavanja, doškolanja) s obzirom na objektivne (finansijske, demografske, tehničko-saobraćajne) i subjektivne (uzrast polaznika, predznanje, običaji, navike, predrasude) uslova regiona;

24. značaja obrazovanja i vaspitanja za razvijanje savremene porodice;
25. maloletničke delikvencije s obzirom na obrazovanost i školsku spremu delikvenata;
26. uticaja filma, pozorišta, literature i sl. na vaspitanje dece i omladine;
27. odraza tzv. „seksualne revolucije“ na moralno vaspitanje omladine;
28. socijalnih faktora racionalizacije nastave i učenja;
29. odnosa kulture i obrazovanja kao stalne reprodukcije kulture;
30. uticaja škole na razvitak i život sredine;
31. uloga sredstava masovne komunikacije na vaspitanje i obrazovanje;
32. socijalnih delatnosti u vaspitno-obrazovnim ustanovama, i tako dalje.

Pedagoške sociologija, međutim, nije samo empirijsko-deskriptivna nauka. Njen je cilj utvrđivanje naučnih istina kao naučnih pojmova, sudova, naučnih zakona. Ona, dakle, obavlja jednu *saznajnu funkciju* u smislu otkrivanja bitnih veza i odnosa — objektivne *zakovitosti i reda* u sferi vaspitno-obrazovne delatnosti kao dela društvene, kulturne i svesne ljudske delatnosti. Zahvaljujući ovim saznanjima naučna misao biva obaveštena iz jednog posebnog ugla o jednoj značajnoj društvenoj pojavi kao kulturnom, društveno-istorijskom fenomenu. S obzirom da je on raznovrstan po svojoj prirodi i funkciji to se i nauka o njemu, pedagoška sociologija, grana u svoja posebna istraživanja putem sociologije porodičnog vaspitanja, sociologije predškolskog vaspitanja, sociologije škole, sociologije profesionalnog obrazovanja, sociologije andragoškog obrazovanja sociologije specijalnog vaspitanja i obrazovanja i dr.

dr Petar Kozić,
vanredni profesor

LA SOCIALITÉ DE L'ACTIVITÉ D'ÉDUCATION ET D'INSTRUCTION COMME PROBLÈME D'INTÉRÊT SCIENTIFIQUE

(Résumé)

L'éducation et l'instruction sont un domaine d'intérêt scientifique, en premier lieu des disciplines pédagogiques. Or, leur fonction sociale est l'objet de la sociologie aussi, en tant que science qui détermine et explique l'interdépendance générale des phénomènes sociaux. La pédagogie et la sociologie sont, donc, les sciences sociales les plus proches de la connaissance de la nature immanente et de la sociabilité des processus et des formes d'éducation et d'instruction qui constituent, dans la société contemporaine, une des préconditions essentielles de la révolution scientifico-technique.

Le besoin d'étudier plus spécialement, en sociologie, le caractère social et la portée de l'éducation, de l'instruction, de l'enseignement, de leurs organisations et institutions — du fait qu'il s'agit des facteurs essentiels de la culture matérielle et spirituelle de l'humanité — a fait naître la sociologie pédagogique en tant que science empirique et descriptive, fondée sur la théorie, des lois objectives et de l'ordre dans la sphère de l'activité d'éducation et d'instruction, considérée comme partie intégrante de l'activité sociale, culturelle et consciente de l'homme.

